

ბონდო კუპატაძე

გენდერული თანასწორობის საკითხი „თერგდალეულთა“ პუბლიცისტიკაში

გენდერული საკითხები, კერძოდ კი ქალთა პოლიტიკური და სოციალური უფლებები, ქართველ „თერგდალეულთა“ პუბლიცისტიკის ერთ საინტერესო ნაწილს წარმოადგენს. გენდერულ პრობლემებზე ყურადღების გამახვილება უნდა განვიხილოთ როგორც მათი მხრიდან ქართული საზოგადოების მოდერნიზაციის („ევროპეიზაციის“) მცდელობის ერთ-ერთი მიმართულება. ქართული პერიოდიკის აღორძინების ჟამს (XIX ს. 60-80-იანი წწ.) გენდერულ საკითხებს არაერთ სტატიაში განიხილავენ ქართველი სამოციანელები (ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, ვაჟა-ფშაველა). ამ მხრივ განსაკუთრებით ნაყოფიერია ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტური მემკვიდრეობა.

ქართველ პუბლიცისტთა მთავარ მიზანს წარმოადგენდა, ქართული საზოგადოებისათვის გაეცნოთ ევროპაში მიმდინარე ემანსიპაციისთვის ბრძოლის არსი, გაეცნოთ პარალელი ქართულ რეალობასთან და მოეხდინათ გენდერული პრობლემების პოპულარიზაცია ამგვარი საკითხების მიმართ საკმაოდ დახურულ იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებაში, გაეაქტიურებინათ საზოგადოებრივი აზრი.

ქალთა უფლებების შესახებ პირველი მოთხოვნები საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდს უკავშირდება. საზოგადოების გააქტიურებამ და საყოველთაო თავისუფლების ატმოსფერომ ფრანგ ქალებს გარკვეულ მოთხოვნათა წამოყენების საშუალება მისცა. ფრანგმა მწერალმა ქალმა ოლიმპია დე გუჟმა „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციის“ საპასუხოდ დაწერა და ეროვნულ კრებას 1791 წელს წარუდგინა მანიფესტი „ქალის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“. მან მოითხოვა ქალების სრულუფლებიან მოქალაქეთა კატეგორიაში ჩართვა, რომლის მთავარი იდეაც ქალის, როგორც თავისუ-

ფალი პიროვნების აღიარება და მისი თვითრეალიზაციის შესაძლებლობა იყო¹ („თუ ქალს ბარიკადებზე ასვლის უფლება აქვს, მაშინ ტრიბუნაზე ამძღვრების უფლებაც უნდა ჰქონდეს“ – წერდა დე გუჟი).

მანიფესტი ძირითადად სოციალური ტიპის მოთხოვნას, კერძოდ კი, განათლების მიღების უფლებას უკავშირდებოდა. საინტერესოა, რომ იმჟამად ამ მოთხოვნის უჩვეულობიდან გამომდინარე პროტესტანტები იძულებულნი იყვნენ თავიანთ პრეტენზიის სამართლიანობა დაესაბუთებინათ არა ზოგადად ადა-მიანის უფლებების თვალსაზრისით (ამას მამაკაცთა საზოგადოება ვერ გაიგებდა – ქალი არც რევოლუციური საფრანგეთისთვის იყო სრულუფლებიანი მოქალაქე), არამედ საზოგადოებრივი სარგებლიანობა-საჭიროების თვალსაზრისით: „ჩვენ განათლება და დასაქმება იმიტომ კი არ გვინდა, რომ უმაღლეს სქესს (მამაკაცებს) შევეჯიბროთ, ან იმ ქალებისთვის კი არ ვზრუნავთ, ვინც უზრუნველყოფილია, ვისაც ჰყავს ოჯახი და ბავშვები ვისაც მისი ენერგია და გულისყური ჭირდება, არამედ, იმ დაცემული ქალებისათვის, ვინც გაუნათლებლობისა და გაჭირვების გამო ირჩევს პროსტიტუციას და ამით საფრთხეს უქმნის ოჯახის სიწმინდესა და სტაბილურობას“.² მანიფესტი უპასუხოდ დარჩა. მეტიც, შემდგომში იაკობინელთა მთავრობამ საერთოდ აკრძალა ქალთა ყოველგვარი მოძრაობა და დაჯგუფება. რევოლუციისდროინდელი საფრანგეთის იდეალად დარჩა განათლებული მეუღლე და დედა, რომელსაც შეეძლებოდა თანაბარ დონეზე საუბარი მეუღლესთან და შვილების აღზრდა რესპუბლიკის და რევოლუციის პატრიოტებად.

XIX ს-ის I ნახევარში სოციალური უფლებების (შრომისა და განათლების უფლება) პარალელურად გაჩნდა ქალებისთვის პოლიტიკური უფლებების მინიჭების მოთხოვნაც.³ გაჩნდა ქალთა კლუბები, ქალთა მრავალრიცხოვანი კავშირები. ევროპაში ქალთა უფლებებისთვის ბრძოლის საწყის ეტაპზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქალთა სოციალური კუთვნილებები. ქვედა ფენების (მუშათა...) წარმომადგენელი ქალები ძირითადად შრომითი პირობების გაუმჯობესებით იყვნენ დაინტერესებულნი, ხოლო არისტოკრატიული კლასის წარმომადგენელი ქალები მოითხოვდნენ სამოქალაქო უფლებების გაზრდას: საარჩევნო ხმის უფლებას, წარმომადგენლობას ხელისუფლებაში,

¹ თ. კიკნაძე, ნ. დონაძე. გენდერი – სოციალური და პოლიტიკური სწავლებანი. თბ. 2006, გვ. 77.

² თ. საბედაშვილი. ქალთა უფლებების ისტორიული ასპექტები საღვეჭიო კურსი თბ. 2006, გვ. 18

³ G. Bock. Women in European History. Blackwell Publishers. Oxford. 2002, გვ. 82.

თანასწორობას ქორწინებისას და გაყრის პროცესის წამოწყებას.⁴

XIX ს-ის II ნახევარში ქალთა უფლებებისთვის ბრძოლა რამდენიმე ეტაპად განიხილება: 1. პოლიტიკური და საარჩევნო უფლებებისთვის ბრძოლა (რომელიც თავის მხრივ ორ მიმართულებად ყალიბდება: ე. წ. „სუფრაჟისტთა მოძრაობა“ – კონსტიტუციური გზებით ცვლილებების მომხრენი და „სუფრაჟისტები“);⁵ 2. სოციალური უფლებებისთვის ბრძოლა (ემანსიპაცია საზოგადოებასა და ოჯახში).

ამ მოძრაობის თეორეტიკოსთა ნააზრევი ქალის როლზე საზოგადოებაში ორ ძირითად შეხედულებად ყალიბდება: 1. ნაწილის აზრით, ქალები არიან უფრო ჰუმანურები, გულისხმიერნი ჩაგრულთა მიმართ, ვიდრე მამაკაცები. შესაბამისად ქალების აქტიური ჩართვა პოლიტიკურ ცხოვრებაში უფრო ცივილიზებულს გახდის პოლიტიკას. ამასთან, ვინაიდან ქალის ძირითადი მოვალეობაა ოჯახური ცხოვრების გაძღოლა, ქალთა პოლიტიკურად გააქტიურება მოაგვარებდა ოჯახთან დაკავშირებულ პრობლემებს (კერძოდ, ალკოჰოლიზმის, ბავშვთა უფლებების) და ხელს შეუწყობდა კანონმდებლობის მოდერნიზაციას. 2. რადიკალების აზრით, ქალები და მამაკაცები სრულად უნდა გათანაბრებულიყვნენ. მათ სისულელედ მიაჩნდათ ცნება „ბუნებით განსაზღვრული ქალის ფუნქცია-დანიშნულება“ და ცხოვრების ყველა სფეროში ქალის აქტიური ჩართვის მომხრენი იყვნენ.

ქალთა საარჩევნო უფლებების მომხრეთა შორისაც განსხვავებული პოზიციები გამოიკვეთა: ერთნი საყოველთაო საარჩევნო უფლებებზე საუბრობდნენ. მეორე ნაწილი რასობრივი და ქონებრივი ცენზის მომხრე იყო და არჩევნებში მონაწილეობას მხოლოდ შეძლებული თეთრკანიანი ქალებისა და კაცების უფლებად მიიჩნევდა.

⁴ G. Bock. Women in European History. Blackwell Publishers. Oxford. 2002, გვ. 82.

⁵ სუფრაჟიზმი წარმოდგება სიტყვიდან Suffrage – რაც ხმის მიცემას, არჩევნებში მონაწილეობას ნიშნავს. შესაბამისად, ქალებს, რომლებიც პოლიტიკური უფლებებისათვის დაწყებულ მოძრაობაში მონაწილეობდნენ, სუფრაჟისტები (Suffragists) ეწოდებოდათ. სუფრაჟისტების მოძრაობა 1848-1920 წლებში მიმდინარეობდა აშშ-ში. 1903 წელს ემელინ პანკჰერსტმა დააფუძნა „ქალთა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა“ – ქალთა საამომრჩევლო უფლებათა საერთაშორისო ალიანსი, რომელიც ბრძოლის რადიკალურ ფორმებს ანიჭებდა უპირატესობას. ისინი უფრო მცირერიცხოვანნი იყვნენ, მაგრამ აგრესიულობით (შეხვედრების დარბევა, ფანჯრების ღეწვა) იპყრობდნენ საზოგადოების ყურადღებას და ამის გამო უფრო ანგაჟირებულები იყვნენ საზოგადოებაში. მათ „სუფრაჟეტებს“ (Suffragettes) უწოდებდნენ. რადიკალი სუფრაჟეტები განსაკუთრებით საფრანგეთში აქტიურობდნენ. მათ პირველ დიდ გამარჯვებად შეიძლება მივიჩნიოთ 1871 წელს პარიზის კომუნის მიერ ქალებისთვის საარჩევნო უფლების მინიჭება.

1848 წელს აშშ-ში შედგა ისტორიაში ქალთა უფლებების დაცვის პირველი ყრილობა. 1848 წლის ევროპული რევოლუციის პერიოდში ქალთა უფლებებისათვის მებრძოლთა ლოზუნგებში უკვე იკვეთება პოლიტიკური ქვეტექსტი: „ჩვენ არ გვინდა გავხდეთ კარგი მამაკაცი მოქალაქეები, ჩვენ უბრალოდ გვსურს გავხდეთ კარგი მოქალაქეები, და თუ ჩვენ ვითხოვთ უფლებებს როგორც ქალები, ჩვენ ვითხოვთ ქალების უფლებებს და არა მამაკაცების უფლებებს... ქალებმა უნდა მოითხოვონ თავიანთი უფლებები, არა როგორც ქალებმა, არამედ როგორც ადამიანებმა და სოციუმის წევრებმა“. ქალებისთვის საარჩევნო ხმის უფლების მინიჭების ყველაზე ადრეულ მოთხოვნად ითვლება მერი სმიტის პეტიცია. იგი ქალებისათვის ხმის მიცემას ქონებრივი ცენზის საფუძველზე ითხოვდა. ვინაიდან გათხოვილ ქალებს ერთმოდით საკუთრების უფლება, ეს მოთხოვნა რომ გაეთვალისწინებინა დიდი ბრიტანეთის თემთა პალატას, ამ უფლებით მხოლოდ გაუთხოვარი ქალები ისარგებლებდნენ. მერი სმიტის პეტიცია წინ უძღოდა 1832 წლის რეფორმის აქტს.⁶

დიდ ბრიტანეთში 1867 წლის მეორე რეფორმის აქტის მომზადების წინ ახლად შექმნილმა ქალთა ხმის უფლებისათვის მებრძოლმა კომიტეტმა მოამზადა პეტიცია ლორდთა პალატისათვის, რომელსაც ორ კვირაში 1 500-მა ქალმა მოაწერა ხელი. 1865 წელს თემთა პალატას პეტიცია ჯონ სტიუარტ მილმა⁷ წარუდგინა, მილი ითხოვდა, გაუთხოვარი ქალებისთვის მიეცათ აქტიური ხმის უფლება იმავე პირობებით, რა პირობებითაც მამაკაცებს ჰქონდათ ეს უფლება. მილი უბრალოდ ითხოვდა აქტში სიტყვა „კაცი“ შეეცვალათ „პირვნებით“, მაგრამ იმხანად მისი პეტიციები კონსერვატორული უმრავლესობის პარლამენტში უშედეგო იყო.⁸

შეიძლება ითქვას, რომ ჯონ მილის პეტიციამ – გენდერული ისტორიის ამ უმნიშვნელოვანესმა მოვლენამ ბიძგი მისცა საქართველოში ქალთა

⁶ თ. საბედაშვილი. ქალთა უფლებების ისტორიული ასპექტები საღეჟციო კურსი თბ. 2006, გვ. 27.

⁷ ჯ. ს. მილი (1806-1873) – ინგლისელი ფილოსოფოსი და ეკონომისტი, ლიბერალური იდეოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ქალთა უფლებების აქტიური დამცველი. ჯ. ს. მილი ამტკიცებდა, რომ განათლებულ, ზრდასრულ ადამიანებს უნდა ჰქონდეთ ხმის მიცემის უფლება და ხელისუფლებამ უზრუნველყოს ყველას ინტერესების დაცვა.

⁸ მიუხედავად ჯონ მილის თავდაპირველი წარუმატებლობისა, ბრიტანელთა აქტიურობამ და ამერიკულმა „ქალთა სიფხიზლის ქრისტიანული საზოგადოების“ საქმიანობამ გამოხმაურება ჰპოვა ახალ ზელანდიაშიც. სამჯერ წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ (1878, 1879 და 1887 წლებში) ბრიტანული დომინიონი – ახალი ზელანდია პირველი სახელმწიფო მსოფლიოში გახდა, რომელმაც ქალებს არჩევნებში მონაწილეობის უფლება მისცა 1893 წელს.

უფლებების საკითხზე მსჯელობის დაწყებას. ქართველი სამოციანელები, მრავალი საკითხის მსგავსად, ამ საქმეშიც მოწინავენი აღმოჩნდნენ. ქართულ საზოგადოებაში, განსხვავებით ევროპისგან, გენდერულ პრობლემატიკაზე (სუფრაჟისტული მოძრაობა, ემანსიპაციის იდეები) მსჯელობას თავდაპირველად მამაკაცები იწყებენ.

ამდენად „თერგდალეულთა“ (გიორგი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა...) მოსაზრებებს საფუძვლად უდევს სწორად გაგებული საზოგადოებრივი ინტერესი და არა თვით ქალთა პრობლემების სიღრმისეული ცოდნა. მეტიც, ისინი მოუწოდებდნენ ქალებს აქტიურობისკენ და ქალთა რეალური პრობლემებისა და სურვილების საზოგადოებრივ ასპარეზზე წარმოჩინებისკენ. XIX ს-ის 60-იან წლებში ქართველი ქალები თითქმის არ მსჯელობენ ემანსიპაციის საკითხებზე. მეტიც, ბევრი ქალისთვის საკითხის ამგვარი განხილვა შეურაცხყოფელი იყო. სწორედ ამ უცნაურ მოვლენაზე წერს გიორგი წერეთელი „დროებაში“ გამოქვეყნებულ წერილში „დედა-კაცის აზრი დედაკაცზედ“.⁹

„ახლანდელ დროში დაწინაურებულნი პირნი განათლებულ ქვეყნებში ნამდვილად გრძნობენ რომ ქალს საზოგადოებაში არ აქვს მინიჭებული თავისი შესაფერისი მდგომარეობა. ყოველ სახელმწიფოს სჯულში არის ზოგი იმისთანა კანონები, რომლის გამოც დედაკაცი იჩაგრება და იმდენი თავისუფლება არ მიეცემა, რამდენიც საჭიროა სახელმწიფოს კეთილ მდგომარეობისთვის და შთამომავლობის სასარგებლოდ. ამ სიტყვებზე ჩვენი ქალები წყრომას დაგვიწყებენ. — როგორ თუ შესაფერისი მდგომარეობა არ გვაქვსო? დაჩაგვრა კი არა, ჩვენოდენი უფლება და ღირსება არავის აქვსო. ქალები არ ვართ, რომ კაცები, როგორც მეფეს მოწიწებით ხელზე გვეკონიან და ზოგჯერ ჩვენს წინ მუხლსაც მოიყრიან? აბა ერთი მიჩვენე საზოგადოების ყრილობაში, თუ ქალს ყოველთვის კაცზედ უპირველესი ადგილი არ უჭირავს! ვის გაუგონია ამგვარი ცილისწამებაო! არა ეგ ტყუილი მოგიგონია, ვიდაც გამოსულხარ და სწერ; მაგ სიტყვებს არასოდეს ჩვენს თავზე არ მივიღებთ. ჩვენისთანა ბატონები მამაკაცები არ არიანო, ჩვენ ოჯახებში ბატონებად ვზივართ და ისინი კი ოფლის წურწურით შრომობენ და ხარჯს გვაძლევენო“.¹⁰

ქალების ამ მცდარი შეხედულების წინააღმდეგ გიორგი წერეთელი იშველიებს „ერთი ჩვენი გამოჩენილი ქალბატონის“ მოსაზრებას. თუმცა შესაძ-

⁹ გ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. I. (1862-1866). თბ. 1931, გვ. 33-36.

¹⁰ გ. წერეთელი. „დედაკაცის აზრი დედაკაცზედ“. გაზ.: „დროება“. 1866. № 5.

ლებელია ავტორმა უბრალოდ მეტი არგუმენტაციისთვის გამოიყენა „მადამ X-ის“ პიროვნება, ვინც რეალურად შესაძლებელია, არც არსებობდა. გიორგი წერეთელი ქალის ამგვარ მდგომარეობას დიდ სოციალურ და სახელმწიფო პრობლემად განიხილავს. მისი აზრით, ეს არის სიმახინჯე, რომელიც უარყოფითად მოქმედებს საზოგადოებრივ ზნეობაზე: „ამგვარი ბატონობა დედაკაცისა, დამამცირებელი და შეუფერებელია ქალისთვის. დედაკაცს კანონით აკრძალული აქვს, რომ თავისი ნიჭი და გონიერება საზოგადოების წარსამატებლად მოიხმაროს. დედაკაცს არ შეუძლია, რომ საზოგადო საქმისთვის იშრომოს ისე, როგორც მამაკაცს. მას არ შეუძლია ცხოვრების საშუალება პატიოსანი გარჯით მოიპოვოს. საზოგადოების ჩვეულება ქალს არ აძლევს ნებას, რომ თავისი გონება გაანათლოს იმდენად, რამდენადაც მამაკაცს შეუძლია თავისი გონების გახსნა. საზოგადოების წესდებულება უშლის ხელს დედაკაცს გახდეს სახელმწიფო გამგეობის წევრად. მას არ შეუძლია შეიქნეს მასწავლებელი, ექიმი, სამოქალაქო თანამდებობის აღმასრულებელი. ის პირმოთნეობა, რომელიც ცოლ-ქმრობაში ხშირია – ოჯახის გამრყენელი და ზნეობის დამამცირებელი. ხასიათის შეუთვისებლობით რომ ცოლის გულში უკმაყოფილება აღიძრას, უეჭველად ქალმა ეს უკმაყოფილება უნდა დაჰფაროს და მუდამ თავის გულს უნდა ასკდებოდეს. ამნაირ მდგომარეობიდან დედაკაცი ვერსა ღონისძიებით თავს ვერ დაიხსნის. თუ ეს უკმაყოფილება მან ცხადად წარმოთქვა, ვაი იმის მოსწრებას. მეტი გზა არ არის. ყოველ ამნაირ მდგომარეობაში დედაკაცი პირმოთნეობით უნდა აღიჭურვოს...“¹¹

გიორგი წერეთელი თავის წერილში ერთმანეთს ადარებს აღმოსავლურ და დასავლურ საზოგადოებაში ქალის მდგომარეობის ისტორიულ ასპექტებს. ამ შედარების შემდგომ მისი დასკვნიდან ჩანს, რომ გიორგი წერეთელი ქართული საზოგადოების დამოკიდებულებას ქალისადმი აღმოსავლური (ისლამური) კულტურის გავლენად მიიჩნევს. „აღმოსავლეთის ქვეყნებში ქალის მდგომარეობა არ არის ისე სასტიკი, როგორც ველურებში. აღმოსავლეთის ხალხი დედაკაცს ისე უყურებს, როგორც თავის მონას. თუმცა ქალი იქაც ნივთსავით თავის საკუთრებად მიაჩნიათ, მაგრამ ეს საკუთრება ოჯახის მმართველია და მისი ფასიც ადევს: დედაკაცს აქ ყიდულობენ. ვისაც მეტი აქვს შეძლება, ის მრავალცოლიანია. განათლებულ საბერძნეთსა და რომში უფრო პატივცემული იყო, თუმცა კი მამაკაცის ხელში იყო სრულებით. მწერლები, რომლებიც საზოგადო მონობისგან დედაკაცის გათავისუფლებას ეწინააღმდეგებიან

¹¹ გ. წერეთელი, „დედაკაცის აზრი დედაკაცზედ“.

ორგვარ საბუთებს წარმოადგენენ: 1. ვითომ დედაკაცს თავისი შესაფერი თავისუფლება ჰქონდეს მინიჭებული; მათი აზრით დედაკაცის დანიშნულება არის ოჯახობა და იქ ის სრულიად თავისუფალია. 2. ვითომ ქალის და კაცის ნიჭიერებას შორის დიდი სხვაობა არსებობდეს“.¹²

ჯონ მილის პეტიცია ქართული პრესის ყურადღების ცენტრშია. გიორგი წერეთელი პეტიციას პოლიტიკურ კონტექსტში განიხილავს და ახასიათებს ემანსიპაციის საკითხს. მისი აზრით, ქართული საზოგადოებისათვის მისაბამი უნდა იყოს ევროპაში ქალთა შრომის საზოგადოებების დაარსების ფაქტი, რომლის მთავარი მიზანია „ქალთა გონივრული აღზრდა, საკუთარი შრომით საზრდოს და უზრუნველობის მოსაპოვებლად“. გიორგი წერეთლის აზრით, ემანსიპაციის ეპიცენტრს დიდი ბრიტანეთი და აშშ წარმოადგენენ, ამ მოძრაობის ზენიტი კი ჯონ სტიუარტ მილის მიერ თემთა პალატაში ქალთა საარჩევნო უფლებაზე პეტიციის შეტანაა.¹³ პეტიციის ოპონენტთა მთავარი არგუმენტი იყო ოჯახური უსიამოვნებების თავიდან აცილება.¹⁴

მილის პეტიციის ისტორიას შემდგომში დაწვრილებით განიხილავს ილია ჭავჭავაძე წერილში „ქალების არჩევნების უფლება და ინგლისის პარლამენტი“:¹⁵ „10 წლის წინ ჯონ სტიუარტ მილმა 1500-ხელმოწერით პეტიცია შეიტანა ინგლისის პარლამენტში ქალებისთვის საარჩევნო უფლების მოთხოვნით. 10 წლის განმავლობაში მეორდება ეს პეტიცია უშედეგოდ. მაგრამ ლონდონელი ქალები თავისას არ იშლიან, რადგან კარგად იციან რომ ინგლისში ყოველგვარი ცვლილება შეუძლებელია თუ ამ ცვლილებამ საზოგადოების აზრი არ მიიზიდა და არ დაიფლავს“. „საზოგადოება არამცთუ იმისთანა ძნელ საქმეში, როგორიც ქალებისთვის საპოლიტიკო უფლებების მინიჭებაა, არამედ მცირე საქმეშიც კი ძნელად თმობს ჩვეულებრივ გათვლილ

¹² გ. წერეთელი. „დედაკაცის აზრი დედაკაცზედ“.

¹³ გ. წერეთელი. „პოლიტიკური უფლება დედაკაცისა“. გაზ.: „დროება“. 1867, №19-20.

¹⁴ ილია ჭავჭავაძე თავის წერილში მწვავედ აკრიტიკებს თემთა პალატის შემდეგ არგუმენტებს: „ქალებს რომ არჩევანის უფლება მიეცეთ, ოჯახი დაირღვევა, ქალებს სინაზე დაეკარგებათ, კაცებისგან რაინდულ პატივისცემას დაკარგავენ, საზოგადოებრივი ზნეობა დაეცემა. ერთი დეპუტატის სიტყვით რაინდული პატივისცემა იმაში მდგომარეობს, რომ კაცები ქალებს უთმობენ უკეთეს ადგილს ყველგან, სადაც კი შეხვდებიან და თუ ამ უპირატესობის დაკარგვა არ უნდათ, არჩევანის უფლებისგან ხელი უნდა აიღონო. დეპუტატმა ჰენბერიმ თქვა: თუ უქმრო ქალებს მივეცით კენჭი, აღარ გათხოვდებიანო“; დეპ. ფორსაიტი: „ქალები არჩევანის უფლებას თხოულობენ არა იმიტომ, რომ ქალები არიან, არამედ იმიტომ რომ აქვთ საკუთრება და სახელმწიფოს წინაშე იხდიან ხარჯს. ინგლისში მამულის მფლობელთა მემკვიდრე არიან ქალები და დეპუტატის არჩევის უფლება კი არ აქვთ“.

¹⁵ ი. ჭავჭავაძე. თხზულებანი. ტ. 6. თბ. 1997, გვ. 102.

გზას და ძნელად გადის ახალზე. ბევრ ტანჯვას გამოივლის ახალი აზრის მქადაგებელი, ბევრ შეჩვენებას განიცდის, ვიდრე დაიყოლიებს საზოგადოებას და ჩააგონებს თავის საკუთარ რწმენას“. დღეს ამ პეტიციას უკვე 430 000 პიროვნება აწერს ხელს.

ილია ჭავჭავაძე განსაკუთრებით ინტერესდება ქალთა საკითხით მას შემდეგ, რაც 1888 წელს ამერიკელი ქალების ინიციატივით შეიქმნა ქალთა პირველი საერთაშორისო ორგანიზაცია – ქალთა საერთაშორისო საბჭო.¹⁶ ილია თავის წერილში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ემანსიპაცია უფლებასთან ერთად მოვალეობებს გულისხმობს და ქართველ ქალთა საზოგადოება ამისთვის უნდა მოემზადოს. ეს სამზადისი კი პირველ რიგში ქალთა ხარისხიან განათლებას გულისხმობს. „თეორიულად საკმაოდ კარგად გარჩეულმა საქმემ ჯერ საზოგადოების ყურამდე სრულად ვერ მიაღწია. ბევრს დღესაც ჰგონია, რომ ემანსიპაცია სხვა არაფერია თუ არა ქალებისთვის უფლების მინიჭება. სადაც უფლება, იქ მოვალეობაცაა. ყველანი ხედავენ, რომ ქალები დიდწილად უქმნი და უვარგისნი არიან იმ მოკლელ შემოხაზულ წრეშიც კი, რომელშიც დღეს იმყოფებიან. და იმ მცირეოდენ მოვალეობასაც ვერ უძღვებიან, რაც დღეს მოზომილი აქვთ ოჯახსა თუ საზოგადოებაში. ემანსიპაციის მოწინააღმდეგეებს ეს უვარგისობა აქვთ დახვეული ხელზე. ამერიკის მაგალითი აჩვენებს თუ რა დიდ წარმატებას აღწევს საზოგადო ასპარეზზე გამოსული ქალი. არ იქნება ურიგო, რომ ჩვენმა ქალებმაც ყური ათხოვონ ამისთანა მაგალითებს და ხალისი მოიპოვენ ამისთანა მოღვაწეობისა და მოქმედებისთვის“.¹⁷ ქალთა მოძრაობამ, ილიას აზრით, ცხადი გახადა, რომ ქალებს შეუძლიათ საზოგადოებრივ შრომაში ჩაებან, ფასეულობა შექმნან და ამიტომ ის „უსამართლობა, რომელიც დღეს აქომამდე დედათა სქესს, ამ ნახევარს მთელის კაცობრიობისას საძიძაოდან და სამზარეულოდან გარედ არ უშვებდა და ამათ გარეთ არავითარს საქმეში მონაწილედ არა ხდიდა, ასე, რომ ლუკმაპურის საშოვრის გზასაც არ აძლევდა, დიდხანს ვეღარ გაუძლებს ერთხელ ფეხადგმულ მოძრაობას“.

გიორგი წერეთლის მსგავსად ილიაც გადამწყვეტ როლს ემანსიპაციის

¹⁶ წინასწარმეტყველური და გენდერულ საკითხში „თერგდალეულთა“ პოლიტიკური იდეალის ყველაზე ზუსტ შეფასებად შეიძლება მივიჩნიოთ ილიას სიტყვები: „შორს არ არის ის დრო, როდესაც დედათა საქმე თავისას გაიტანს და ეს მთელი ნახევარი სქესი კაცობრიობისა მოწვეულ იქნება წუთისოფლის სუფრაზედ თავისი კუთვნილის ადგილის დასაჭერად“.

¹⁷ ი. ჭავჭავაძე. თხზულებანი. ტ. 10. გვ. 280; გაზ. „ივერია“. 1888. №138.

საქმეში თავად ქალებს აკისრებდა, საჭიროდ მიაჩნდა თვით ქალების დაინტერესება მათივე გათავისუფლების საქმით. მას „უკბილო საყვედურად და უქმ ჩივილად მიაჩნდა ქალების მამაკაცებზე წუწუნი - აი თქვე გულქვა კაცებო, რატომ თქვენს უფლებას ჩვენც არ გაგვინაწილებთ“ და ქალთა განთავისუფლების მთავარ პირობად თვით ქალების ინიციატივა და აქტიურობა მიაჩნდა. ეს ინიციატივა და თვითმოქმედება ქალებს უნდა დაეწყოთ თავიანთი სწავლა-განათლების უზრუნველყოფით, კინაიდან ამის გარეშე, ილიას აზრით, უშედეგოა ლაპარაკი მათ გათანასწორებაზე მამაკაცებთან. ამ გზით მათ შეუძლიათ მოიპოვონ ადამიანური უფლება და ღირსება, ანუ გათავისუფლდნენ.

ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე მიესალმა „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ წერილს „საზოგადოების საყურადღებოდ“, რომელსაც ხელს აწერდა „ქართველი ქალი“. ავტორი მოუწოდებდა ქალებს თვითონ აეღოთ თავზე ქალთა სასწავლებლის გახსნა და საკუთარი განათლების ხელმძღვანელობა. მხოლოდ ამ გზით შეეძლოთ ქართველ ქალებს თავი დაეღწიათ იმ „უწმინდესი და უსამღვოთესი დანიშნულებიდან“ როგორიცაა მხოლოდ დეობა, ცოლობა, ღობა.¹⁸ ყოველივე ეს ილიას მიაჩნდა ქალის საპატიო მოვალეობად, მაგრამ მისი დანიშნულების მხოლოდ ამით ამოწურვა – დიდ რეგრესულ, უსამართლო და რეაქციულ საქმედ. სწავლა-განათლების გზით დაამტკიცებს ქალი, რომ იგი სრულუფლებიანი ადამიანია და შეუძლია, მამაკაცის მსგავსად შეასრულოს ყოველი საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ფუნქცია და ამავე დროს იყოს საუკეთესო დედა, ცოლი და და.¹⁹

ამდენად, თერგდალეულებისთვის საყოველთაო განათლების უფლება წარმოადგენდა ამოსავალს ქალთა სოციალური უფლებებისთვის. ილია ჭავჭავაძე დიდ ყურადღებას უთმობდა ქალთა მონაწილეობას განათლების სფეროში. „სოფლის მასწავლებლის მდგომარეობა ძლიერ მძიმე და დაუფასებელია... განსაკუთრებით უარეს ყოფაში არიან ქალი მასწავლებლები, ნამეტნავად თუ ბედს არ ურგუნებია მათთვის სახელმწიფო სასწავლებელში სადმე რაიმე თანამდებობა. ამათი ჯაფა, იმავე თავგანწირულობით და სიმძიმით დატვირთული, უფრო ნაკლებ პატივცემულია, უფრო ნაკლებ დაზღვეულია გასამრჯელოთი და სასყიდლითა. გარდა ამისა, რაც უნდა უკეთ მომზადებული იყოს, რაც უნდა თავგამომეტებული თავის თანამდებობის ასრულებისათვის, რაკი

¹⁸ გაზ.: „ივერია“. 1889 წ. 4 მარტი.

¹⁹ თ. კიკნაძე, ნ. დონაძე. გენდერი – სოციალური და პოლიტიკური სწავლებანი, გვ. 84.

ქალია, იშვიათად უპირატესობა მიეცემა მამაკაცის წინაშე, როცა გარემოება და ცილება ხშირად კარგად მომზადებულ ქალს ულუკმაპუროდ ტოვებს და საწყალი ქალი, რომელმაც უკეთესი თვისი დრო მასწავლებლად მომზადებას მოახმარა და შესწირა იმ პატიოსანის ფიქრით, რომ ჩემს დედ-მამას მუქთამ-ჭამელად აღარ გვევლებიო, მე თვითონ მოვინაგრებ რამესო, გულდაწყვეტილი ემორჩილება უმართლობას და გარემოების სისასტიკეს, ზნეობრივად და-ჩაგრული და ღონემიღებული... 4 იანვარს შედგა ქალ-მასწავლებელთა საზოგადოება. გამგეობაში მხოლოდ ქალები არიან და დიდი იმედია, რომ საქმე კეთილად წარიმართება, რადგან ქალები საზოგადო საქმეებში უფრო მხნენი, მოხერხებულნი, დაუღალავნი არიან ვიდრე მამაკაცები. ამ საქმის დამწყებთა სადიდებლად და ჩვენდა სასიხარულოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს პირველი შემთხვევა ჩვენში ქალების მხრით საკუთარის ძალღონით ბურთის გატანისა ცხოვრების მოედნიდან“.²⁰

ქალის როლზე საზოგადოებრივი ცხოვრების პროგრესში საუბრობს აკაკი წერეთელი. თავის მისასალმებელ სიტყვაში საქალებო სასწავლებლის დაარსების გამო აკაკი აღნიშნავდა: „ერის ცხოვრებაში ქალებს იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც ბარომეტრს ჰაერის ცვლილებაში. თუ ქალები მაღალ საფეხურზე დგანან ამა თუ იმ ერის ცხოვრებაში, მაშინ იმ ხალხსაც დარი უდგას. და თუ დაბლად არიან, ხალხის ცხოვრებაც იცარება და ეს უეჭველად ასეც უნდა იყოს, რადგან ქალია ბურჯი და ქვაკუთხედი, როგორც კერძო ოჯახის, ისე საზოგადოების, ე. ი. მთელის მისი ქვეყნის, მისი სამშობლოსი“.²¹

„თერგდალეულთათვის“ ემანსიპაციის შემდგომი ეტაპია პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქალების აქტიური ჩაბმა. ილია ჭავჭავაძე განიხილავს ევროპისა და ამერიკის შეერთებული შტატების საარჩევნო პროცესებში ქალების მონაწილეობას და მისაბამ მაგალითად სახავს ქართული საზოგადოებისთვის. „დედათა საქმე წინ მიდის განათლებულ ქვეყნებში და დღითიდღე მომხრეებს პოულობს. უკვე დაიმტკიცა უფლება უმაღლესი განათლების მიღებისა. ამ ბოლო დროს ქალთა საქმე იქითკენ მიიმართება, რომ ქვეყნის საქმეთა გამგეობაში და კანონმდებლობაში ხმა მიენიჭოს დედათაც. ამ მხრივ ამერიკამ ყველას გაუსწრო, სადაც ბუნებრივია, რომ ქალებმაც კენჭი იქონიონ და თუნდაც რომ ქალი ამორჩეული იყოს რესპუბლიკის პრეზიდენტად არავინ

²⁰ გაზ.: „ივერია“. 1886. № 4.

²¹ აკ. წერეთელი. თხზულებანი. ტ. 14. თბ. 1961, გვ. 107.

გაიოცებს. ქალაქ ბოსტონში ბოლო არჩევნებში ქალების ღიდმა აქტიურობამ განაპირობა რესპუბლიკელთა გამარჯვება... დიდი ბრიტანეთის პრემიერმა სოლსბერიმ მხარი დაუჭირა არჩევნებში ქალების მონაწილეობის იდეას²².

პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქალების აქტიური ჩართვა „თერგდალეულთათვის“, გარდა ქალთა უფლებების სფეროს გაფართოებისა, თვით პოლიტიკური ცხოვრების ხარისხობრივ გაუმჯობესებას უკავშირდება. ამ საკითხზე მათი თვალსაზრისი ემოხვევა ემანსიპაციის თეორეტიკოსთა შეხედულებებს. სუფრაჟისტთა ლიდერი ელის დუერ მილერი წერდა: „ძალიან ცოტა მამაკაცს შეუძლია მუშტების გამოყენების გარეშე ნებისმიერი საკითხის მოგვარება, ქალები კი უკეთესად ფლობენ კონფლიქტების მშვიდობიანად მოგვარების მეთოდებს. მამაკაცები ბუნებით ძალადობისკენ არიან მიდრეკილნი და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება არ შეუძლიათ“. მსგავს მოსაზრებას ავითარებს ვაჟა-ფშაველა თავის საგაზეთო მიმართვაში „სადღესო წერილი მეგობარს“. ქალთა და მამაკაცთა თანასწორუფლებიანობა, ქალების აქტიური ჩართვა პოლიტიკურ ცხოვრებაში ვაჟასთვის საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი გაჯანსაღების აუცილებელი პირობაა. „დღეს რომ მაღალ ბიუროკრატიულ წრეებში, გავლენიან ადგილებზე მინისტრებისა და სხვა დედაკაცები იყვნენ, დღევანდელი გამწვავებული და გამწარებული ცხოვრება რუსეთისა მაღამოს დაიდებდა და საჭირო რეფორმებს მალე ველირსებოდით. დედაკაცები ამდენს სიჯიუტეს არ გამოიჩენდნენ, როგორსაც დღეს იჩენენ მაღალი სფეროს მაღალი პირნი – ისინი ხომ მამაკაცები არიან – „კაი ბიჭობად“, „გულმაგრობად“ არ გაასაღებდნენ თავის სიჯიუტეს, ვინაიდან დედაკაცები უფრო ლმობიერნი, გრძნობიერნი არიან და დღევანდელი ცხოვრება ყველაზე მეტად რას მოითხოვს, შებრალებას. ამიტომ მენატრება, რომ დედაკაცს მიეცეს ისეთივე უფლება, რაც მამაკაცს, როგორც სწავლაში, ისე სამსახურში“.²³

XIX ს. 60-80-იან წლებში ქართულ პრესაში გენდერული საკითხის პოპულარიზაციას, რასაც თერგდალეულნი უწევდნენ პოპულარიზაციას, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა საზოგადოებრივ აზრზე. ამის ერთ-ერთ გამოხატულებად შეიძლება ჩაეთვალოთ XX ს-ის დასაწყისში საქართველოში ჩამოყალიბებული ქალთა არაერთი ორგანიზაცია (ქალთა უმაღლესი საგანმანათლებლო კურსები, „ქართველ ქალთა საქველმოქმედო ორგანიზაცია“, „თბი-

²² გაზ.: „ივერია“. 1888. №262.

²³ ვაჟა-ფშაველა. თხზულებანი (ახლადგამოცემილი ნაწარმოებები). ტ. 2. თბ. 2003, გვ. 35-36.

ლისელ ქალთა წრე“, „ქართველ ქალთა საზოგადოება“, „ქალთა თანასწორობის საქართველოს კავშირი“, „მანდილი“...),²⁴ რომლებიც ზრუნავდნენ ქალების უფლებებზე, განათლებაზე, სოციალური პრობლემების გადაჭრაზე.

თერგდალეულთა პუბლიცისტური მემკვიდრეობის არაპირდაპირი გავლენა შეიძლება დავინახოთ აგრეთვე რუსეთის რევოლუციის შემდგომ ქალთათვის ფართოდ დეკლარირებულ საარჩევნო უფლებებში. საქართველოს პოლიტიკური სპექტრი სრულიად მომზადებული იყო საყოველთაო საარჩევნო უფლების (რაც თავისთავად ქალთა საარჩევნო უფლებასაც გულისხმობდა) დაწესებისთვის. საქართველოს ტერიტორიაზე პირველად ქალთა საარჩევნო უფლება ამოქმედდა რუსეთის დროებითი მთავრობის 1917 წლის 15 აპრილის განკარგულებით. ამ პირობით ჩატარდა საქალაქო ხმოსანთა არჩევნები. 1917 წლის 11 სექტემბერს კი ძალაში შევიდა რუსეთის დამფუძნებელი კრების დებულება, რომლის მიხედვითაც, 20 წლის ზემოთ ყველა მოქალაქეს, განურჩევლად სქესისა, მიეცა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921 წწ.) კი შედის მსოფლიო ქვეყნების იმ ლიდერ ოცეულში, სადაც პირველად მიეცათ ქალებს სრული საარჩევნო უფლება. ამ საარჩევნო კანონით ჩატარდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები 1919 წლის 14-16 თებერვალს და საკანონმდებლო ორგანოს 130 დეპუტატიდან 4 იყო ქალი (სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლები).

²⁴ თ. კიკნაძე, ნ. დონაძე. გენდერი – სოციალური და პოლიტიკური სწავლებანი, გვ. 84.

Bondo Kupatadze

**ABOUT GENDER EQUALITY IN THE PUBLICATIONS OF
“TERGDALEULEBI”**

Summary

Gender issues, especially women political and social rights, are the most interesting in publications of the “Tergdaleulebi” (the Georgian political and literary figures in the second half of the 19th c.).

The gender issues are presented in the articles by Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, Giorgi Tsereteli, Niko Nikoladze, Vaja-Pshavela. Ilia Chavchavadze’s journalistic heritage is of special interest.

Main goal of the Georgian publicistics was to introduce an essence of women’s emancipation in Europe to the Georgian society, to show the parallels with the Georgian reality and to make those ideas popular.